

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

НАРРАТИВТЕГІ АДАМ ДАРАЛЫҒЫНЫҢ КӨРІНІСІ

ЖАРИЯЛАНДЫ
24.03.2021СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/92631/>

Зиаділда Назерке

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ магистранты

Жанатаев Данат

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ доцент, профессоры

Ең қарапайым және қызықсыз оқиға әңгіме арқылы қызықты саяхатқа айналуы мүмкін, деді Дж.-П. Сартр. Алғашқы өркениеттер пайда болғанға дейін де адам баяндаушы, миф жасаушы рөлін алады. Бұл процесс қазір адамдар күнделікті өмірінің сипаттамаларын әлеуметтік желілерге орналастырған кезде де орын алады. Бөлшектерді түзетіп, қажетті сәттерге назар аудара отырып, олар жаңа, жеке өмір тарихын жасай бастайды.

XX ғасырдың ортасында өзін-өзі баяндау ретінде зерттеу идеясы. әсіресе баяндау психологиясында үлкен даму алады. Ол адамның өзі туралы барлық ақпаратты әлемге өте нәзік және қисынды әңгімелер түрінде ұсынады деп болжайды. Әлеуметтанушылар П. Бергер және Т.Лукман кез-келген оқиғаны адам қаншалықты «айтқанына» назар аударады, сондықтан ол «айтылғандардан» айырмашылығы нақты болады. Бұл әрекет адамға өзі туралы түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әңгіме құру үшін адамның тілі маңызды. М.Мерлот-Понти өзінің «қабылдау феноменологиясы» атты еңбегінде адам бірнеше тілде сөйлей алады деп тұжырымдады, бірақ оның ғаламын белгілі бір адам үшін негізгі бір ғана адам жасайды. Сонымен, Бергер мен Лукман адам дүниеге келген кезде, ол белгілі бір тілде берілген белгілі бір шындыққа түсетінін, содан кейін ол жеке адаммен бірге жүретін шындықты құруға мүмкіндік беретінін айтады. Адамды автор ретінде қоршаған мәдениет баяндауды құру үшін материалға айналады, бірақ ол кері бағытта да жұмыс істейді. Белгілі бір әңгіме белгілі бір мәдениетті сипаттау көзі ретінде қызмет етеді. Бұл ойды американдық психолог Дж. Брунер:» шын мәнінде, мәдениетті сипаттаудың маңызды тәсілдерінің бірі — оған ұсынылған өмір жолын сипаттаудың баяндау үлгілерін анықтау » [1].

Кез-келген оқиғаны әр түрлі жолмен айтуға болатындығын атап өткен жөн. Адам контексте, баяндаушының жасына, әңгімелесушіге және т.б. байланысты әр жолы өз тарихын бөлісе алады. «Біз барлығымыз өз өміріміздің тарихын айтып, қайта айтып, оның ақиқаты туралы сұраққа көп мән бермейміз» [2]. Жеке адам біртіндеп Біртұтас тарихты қалыптастыра отырып, өзінің кім екендігі туралы әңгімелерді үнемі жасайды. Адам өзінің жеке бөліктерін өзінің себептері мен салдарымен бірге «ертегіге» біріктіруге тырысады.

Біз өзімізді кейіпкер ретінде де, автор ретінде де түсіне аламыз, бірақ бұл әңгіме құруға қатысатын барлық тақырыптардан алыс. Өзгелердің өз тарихына деген реакциясын байқай отырып, адам оны сөзсіз толықтырады және өзгертеді. Бұл жағдай біздің әңгімеміздің тұрақты емес екенін, ол мәңгілік қозғалыс күйінде екенін тағы да дәлелдейді. Адам өзінің жаңа қырларын ашып, оларды өз тарихына жазады.

Орыс философы М. М. Бахтин біздің толыққанды өзін-өзі қалыптастыра алатынымызды байқайды, егер біз оны басқа позициядан қабылдай алсақ, бұл жағдайда басқа біреу біздің алдымызда автор ретінде пайда болады. Алайда, басқалар бойынша Бахтин біздің сыртқы көзқарасымызды дәл түсінеді. Адам өзін иеліктен шығарады және ол туралы әңгіме жасайды. Автор мен кейіпкер арасында қарым-қатынас пайда болады, оны адамның ішкі диалогы деп түсінуге болады. Тарихты пысықтап, оны дауыстап айтуға дайындай отырып, адам өзі үшін қандай қасиеттерді, оқиғаларды және т. б. анықтайды. олар оның өзін және өзін қалай көргісі келетінін анықтайды.

Дж тұжырымдамасы өте қызықты. Брунер, ол баяндауды уақытша перспективада қарастыруды ұсынды. Е. С. Кутковая Келесі дәйексөзді келтіреді: «Мұнда және қазір» болған Нарратор кейіпкердің іс-әрекетін сипаттау міндетін алады, сонымен бірге оның есімімен аталатын кейіпкер «[3]. Ол автор «кейіпкерді өткеннен қазіргі уақытқа дейін кейіпкер мен нарратор бір сәтте бірігіп, ортақ санасы бар бір адам болатындай етіп өткізуі керек» дейді. Кейіпкерді нарратор болатын жерге апару үшін өсу теориясы немесе, кем дегенде, қайта құру қажет» [сол жерде]. Брунер үшін өмір мен баяндауыш бір-біріне еліктеу ретінде көрінеді, ал баяндаудың өлшемі-оның ішкі әлемінің призмасы арқылы баяндайтын автордың интонациясының болуы. Нарратив, осылайша, кітапта алаңы самоинтерпретации өзіне адам, қоярда өзіне сұрақтар мен конструируя тарихын, салықтар жіберу үшін іздеу және анықтау керек.

Қорытындылай келе, тұтас және келісілген тарихты құру тұрақсыз адам өміріне тәртіп орнататынын атап өткен жөн. Қазіргі жағдайда адам дискурстардың үлкен ағымын жеңуге мүмкіндік алады. Алайда, ақпараттық қоғам көптеген мағынасыз мәліметтермен бірге жүреді. Түпнұсқа оқиғаларға негізделген жалған әңгімелер жасалады. Әңгіме қызықты оқиғаларға толы өмірдің нақты «суретіне» айнала бастайды, сонымен бірге ішкі бос және түссіз қалады.

Біздің» өміріміз» және «өмір тарихымыз» мағыналарды өндірудің үздіксіз процесіне қатыса отырып, тығыз байланысты. Сонымен қатар, әңгімелік шындықты зерттеу мәдени дискурсты жүзеге асырудың әртүрлі формаларын ашып, біздің санамыздың ұтымды сипатын зерттеуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер:

Брунер Дж. Жизнь как нарратив // Постнеклассическая психология. Социальный конструктивизм и нарративный подход. – 2005. — № 1 (2). – С. 9-29

Деннет Д. К. Почему каждый из нас является новеллистом // Вопросы философии. – 2003. № 2. – С. 126-127

Кутковая Е. С. Нарратив в исследовании идентичности // Национальный психологический журнал. – 2014. — № 4 (16). – С. 23-33

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.